

**BOGATSTVA JUGOSLOVENSKIH
ARHIVA**
Beograd 1988.

God. 1953. osnovan je Savez arhivskih radnika Jugoslavije kao društvena, staleška i stručna organizacija, koja 1988. godine obilježava 35. godišnjicu svoga postojanja i plodnoga djelovanja. Između ostaloga, SARJ izdaje godišnjak »Arhivist«, a osobito se istakao devetotomnom serijom vodiča po arhivima i arhivskim zbirka u Jugoslaviji. U 1988. god. SARJ je organizirao svoj kongres i konferenciju (skupštinu) u Beogradu i Aranđelovcu, a u Beogradu, u Arhivu Jugoslavije, na samom početku XI. kongresa arhivista Jugoslavije i vrlo opsežnu izložbu pod naslovom »Bogatstvo jugoslovenskih arhiva. Bogatstvo jugoslovenskite arhivi. Pasuria e arhivave Jugosllave«. Pod istim je naslovom (u listopadu) objavljen i istoimeni katalog te izložbe na 56 strana (mnogo većeg od uobičajenoga velikog formata!). Kratku uvodnu riječ na četiri jugoslavenska jezika napisao je predsjednik SARJ-a Milovan Bosnić, a uvodni tekst u katalogu Peter Pavel Klasinc, predsjednik Odbora za kulturno-prosvjetnu aktivnost Saveza i rukovodilac posebne radne grupe za organizaciju i pripremu izložbe. U trećem, najopsežnijem dijelu edicije objavljen je popis izložaka na spomenutoj izložbi u Beogradu. U neposrednoj realizaciji postava radili su članovi Odbora iz Kotora, Zagreba, Skopja, Subotice, Vranja, Beograda, Prištine, Sarajeva i Maribora.

Arhivi Jugoslavije kao spremišta arhivske i druge građe ulaze u red najboljih i u svjetskim razmjerima. Najveći jugoslavenski te jedan od najvećih centralnocvropskih i balkanskih jest Arhiv Hrvatske u Zagrebu, s oko 15.000 dužinskih polica arhivske građe do 1945,

ne računajući pritom filmsku, mikrofilmiranu, bibliotečnu i kartografsku građu. Vremenska pripadnost građe u arhivima SFRJ (republičkim, pokrajinskim, regionalnim, općinskim) i arhivskim zbirka ide od vremena ranoga srednjeg vijeka do suvremenih dana, a ima i dosta građe na filmu i drugim tzv. nekonvencionalnim materijalima (magnetofonske i magnetoskopske vrpce, gramofonske ploče, diskete itd.). Dokumenti svojim sadržajima govore o svim oblastima ljudskoga života i stvaralaštva svih jugoslavenskih naroda i narodnosti te nekih stranih naroda i državnih tvorevina. To je izuzetno vrijedna nacionalna, kulturna i znanstvena baština, koja se kao takva relativno dobro prikuplja, čuva, sređuje, obrađuje, zaštićuje, prezentira, kažemo — relativno, jer to u znatnoj mjeri ovisi o tome koliko je razvijena svijest u određenoj sredini o nužnosti čuvanja pisane baštine i drugih arhivskih materijala. Praktično to znači da o financijskoj snazi pojedinih arhiva ovisi koliko će zapravo udovoljavati ciljevima i zadacima zbog kojih su osnovani (neki čak i u srednjem vijeku — Dubrovnik, Split npr.) i zbog kojih i postoje te djeluju i danas.

Neizmjerno i nemjerljivo je bogatstvo jugoslovenskih arhiva. Zato se SARJ prihvatio teškoga zadatka kada je prije više godina odlučio da javnosti izloži barem dio toga golemoga bogatstva, da uvidu javnosti izloži dio najvrednijih rukopisnih materijala. Naravno, na izložbi se nisu mogli pojaviti i materijali što se čuvaju u nekim drugim institucijama (muzeji, biblioteke, crkve itd.). Dokumenti predstavljeni na izložbi ne prate tematski slijed ili pak slijed određenih povijesnih zbivanja, nego samo tri osnovna kriterija što ih je već unaprijed usvojio Odbor: »a) starost originalnog arhivskog dokumenta, b) istorijski karakter originalnog arhivskog dokumen-

ta, c) kulturno-istorijska umetnička vrednost originalnog arhivskog dokumenta« (str. 2). Držeći se tog vrednovanja, arhivi su predložili oko 500 originalnih dokumenata iz svih republika, odnosno pokrajina te federacijskih arhiva i arhivskih odjeljenja. Članovi Odbora su — najviše iz praktičnih razloga, tj. mogućnosti izložbene dvorane u Arhivu Jugoslavije u Beogradu — odabrali 266 dokumenata da ih predstavljaju javnosti. Dakle, na odбір izložaka utjecalo je više faktora: starost dokumenta, primat po nastanku dokumenta vezanog uz određeno područje, ličnost itd., postojanje pečata, minijature, kartografskog materijala uz dokument itd., samo značenje informacije koju arhivalija donosi, ili, pak, značenje autora teksta. Povalno je nastojanje priređivača izložbe: »Pri ovoj prezentaciji originalnih arhivskih dokumenata želeli bismo da izrazimo želju da se arhivska delatnost mora pomoći sa ruha kulturnih zbivanja gde se, na žalost, još uvek nalazi. Mora postati sastavni deo aktivnog kulturnog bila grada gde su osnovani arhivi, (...). Arhivski radnici takođe ne smeju ostati samo uređivači i inventaristi fondova arhivske građe i davaoci podataka iz građe koju čuvaju. Sami moraju što više naučno da istražuju, a pre svega da rezultate svog rada (inventare, građu, izvore, popise, itd.) pre svega objavljuju u odgovarajućim publikacijama« (str. 2). Izložbi je pridano izuzetno značenje već u početku — otvorio ju je Dušan Popovski, predsjednik Skupštine SFRJ.

Na izložbi su prezentirani, a u katalogu su (uz crno-bijele fotografije nekih arhivalija) citirani kratki registri svih dokumenata, i to na četiri spomenuta jugoslavenska jezika (srpski ili hrvatski, slovenski, makedonski, albanski), s oznakom u kojem se arhivu dotična arhivalija čuva i s oznakom arhivske signature. Izloženi su i oni dokumenti za koje su se historičari sporili da li su originalni ili falsifikati (osobito je pok. Nada Klaić osporavala izvornost znatnog broja ranosrednjovjekovnih hrvatskih isprava). Od važnijih dokumenata izloženi su bili, npr., izvori u kojima zaderski prior Majo 1. prosinca 986. god. potvrđuje samo-

stanu Sv. Krševana u Zadru vlasništvo nad posjedima koji su mu ranije pripadali (HA Zadar), zatim oni kojima kralj Petar Krešimir IV god. 1069. istome samostanu poklanja o. Maun, uz čuvene riječi: »u našem dalmatinskom moru« (HA Zadar, prijepis iz XIV. st.), isprava iz 1169. god. kojom ban Kulin daje dubrovačkim trgovcima povlasticu slobodne trgovine u Bosni (HA Dubrovnik), dokument kojim Ulrik v. Weizzenekk 26. listopada 1323. god. u Dolini labuda predaje desetinu od Sv. Lenarta u Koruškoj lavantinskom biskupu Ditrihu (PA Maribor), kupoprodajni ugovor koji je 1309. god. napisao zakleti notar komune Kotor Petar Vitin (IA Kotor), dokument kojim kralj Dušan 1355. god. ponovno potvrđuje odluku o ustupanju Stonskog rta Dubrovčanima (HA Dubrovnik), ukaz Gazi Husrev-bega o slobodi vjeroispovijesti svih građana Sarajeva iz 1532. godine (IA Sarajevo), urbar Pazina u Istri iz 1571. godine (HA Pazin), jedan od najljepših i najvrednijih ćirilskih rukopisa u našoj zemlji (s ornamentikom u neobizantskom stilu) Vladislava Gramatika iz 1469. godine (A. JAZU, Zagreb), pomorski atlas (»Portolan«) — kolorirani prikaz Jadranskog mora i drugih evropskih pomorskih putova u XVI. st. (A. Hrvatske, Zagreb) itd. Izložci idu tako, redom, do suvremenih dana, od zakona o Univerzitetu u Beogradu 1905. godine (A. Srbije, Beograd), rukopisa Svetozara Markovića »Kako su nas vaspitavali« (IA Pančevo), Krfske deklaracije iz 1917. g. — sporazuma srpske vlade i Jugoslavenskog odbora o uređenju buduće jugoslavenske države (A. JAZU, Zagreb), Vidovdanskog ustava (AJ, Beograd), osude Jure Keroševića u husinskoj buni 1920. g. (A. BiH, Sarajevo), do proglasa CK KPJ od 22. lipnja 1941. g. (A. CK SKJ, Beograd), naredbe Vrhovnog štaba iz siječnja 1942. god. o stvaranju jedinica Narodnooslobodilačkih dobrovoljačkih odreda (A. Srbije, Beograd), do tjeralice zapovjednika njemačkih četa u Hrvatskoj za Josipom Brozom Titom s obećanjem nagrade od 100.000 maraka u zlatu (A. Hrvatske, Zagreb), do odluke od 1. ožujka 1945. o promjeni imena NOVJ u JA (A. oružanih snaga SFRJ, Beograd), do De-

klaracije o proglašenju FNRJ 29. studenog 1945. (A. Jugoslavije, Beograd), do pisma V. Molotova i J. V. Staljina koje su 1948. god. uputili Titu i članovima CK KPJ te koncepta Titova odgovora (A. Josipa Broza Tita, Beograd), do koncepta ekspozeca Josipa Broza Tita koji je 26. lipnja 1950. god. podnesen Narodnoj skupštini FNRJ prigodom usvajanja prijedloga Zakona o upravljanju državnim privrednim poduzećima i višim privrednim udruženjima od strane radnih kolektiva (A. Josipa Broza Tita, Beograd) — itd., itd.

Vidljivo je iz ovih nekoliko nabrojanih primjera izloženih arhivalija da su na izložbu »Bogatstva jugoslovenskih arhiva« SARJ u Arhivu Jugoslavije u Beogradu doneseni zaista prvorazredni izvori, koji imaju općenacionalnu, političku, kulturnu i znanstvenu vrijednost za pojedine republike/pokrajine, odnosno cijelu Jugoslaviju i šire. Neki dokumenti, kao što su zadnja dva navedena, imaju izuzetno značenje, jer svjedoče o prvome kidanju jedne socijalističke zemlje sa stalinističkim lagerom i o prvome praktičnome, pravnom činu uvođenja samoupravljanja u svakidašnji život. Ova izložba arhivskih dokumenata, međutim, nije i potpuna, jer, jednostavno, nije bilo moguće izložiti sve ono bogatstvo koje naši arhivi posjeduju. Katalog koji imamo pred sobom donosi strog izbor tih dokumenata te pokazuje određeni, osjetljiv manjak u koncipiranju izložbe — nisu izloženi predmeti kojima je bio posvećen upravo XI. kongres u toku kojega je izložba i otvorena. Naime, radi se o filmskoj građi i o građi na tzv. nekonvencionalnim materijalima, dakle građi koja sada nastaje u sve većim količinama i postaje bitan činilac o kojem arhivi i u nas i u svijetu sve više vode računa, i koja, po svemu sudeći, postaje važnija od one papirne građe. Naravno, i ovakva izložba, sa sadržajima koje je dala, ostaje prvorazredan kulturni i znanstveni čin, djelo vrhunske kategorije, a najvjerojatnije — i teško ponovljiv. Naime, teško je zamisliti da bi još jednom mogli ti izložci stići na neku izložbu, izaći iz trezora i spremišta gdje se pažljivo čuvaju kao

izuzetni rariteti. Zbog toga izložbu »Bogatstva jugoslovenskih arhiva« i registriramo kao jedan od najvažnijih događaja u arhivskom svijetu naše zemlje u novije doba, ali i iz oblasti povijesne i pravne nauke te drugih znanosti općenito.

Petar Strčić

Homer, Ilijada

T. Maretić — S. Ivšić
Biblioteka »Vijenac« br. 23
Zagreb 1987⁶

Homer, Odiseja

T. Maretić — S. Ivšić
Biblioteka »Vijenac« br. 24
Zagreb 1987⁷

Ovo je Matičino šesto izdanje *Ilijade* i peto *Odiseje*. Prethodna su se u Matice ili uz njen udio u Zagrebu bila pojavila još šezdesetih godina, pa ponajprije valja reći: bilo je krajnje vrijeme! S obzirom na Matičine prvotiske (*Odiseja* 1882, *Ilijada* 1883), Nakladni zavod Matice hrvatske doista je izdavač koji bi morao voditi brigu o tome da se u nas uvijek mogu u knjižarama naći ta kapitalna djela svjetske književnosti, koja usto upravo mi imamo u jedinstvenu MARETIĆEVU prijevodu.

Međutim, kuća s kulturnom i poslovnom funkcijom poput tog Zavoda ipak više-manje četvrt stoljeća nije osjetila dužnost da obnovi izdanje, niti uočila mogućnost da zaradi na njemu — čak ni za salinasovskoga trojanskog zanosa. Kad je Zavod, naposljetku, ponudio ovo izdanje, učinio je to s najmanjim mogućim trudom.

Formalno se to razabire u očajnu papiru, škrttoj i nenadahnujoj likovnoj opremi te neispravljenim greškama (počevši od sâma Homerova imena u naslovu izvornika, *Ilijada* str. 2).

Sadržajno se to razabire u sastavu »Priloga« *Ilijade* i *Odiseje*. Jasno je da nije trebalo ništa mijenjati u sadržajima pjevanja i u izuzetno važnim IVŠIĆEVIM predgovorima ranijih izdanja. Kazala s tumačenjima mogla su se i pro-

širiti, s obzirom na opću devaluaciju znanja. Studija M. SIRONICA »Homer i grčka herojska epopeja« obuhvatna je i čitko izlaže ono što je potrebno, pa ju je bilo posve ispravno preuzeti iz izdanja 1961. Jedina »inovacija«, tekst V. ZAMAROVSKOG »O Homeru i homerskom pitanju«, poglavlje iz knjige *Grčko čudo* (Zagreb 1979, Školska knjiga), uz SIRONICEVU je studiju savršeno suvišna. Pa ipak, oba su teksta u nerazdruživu paru otisnuta i uz *Ilijadu* (557—603) i uz *Odiseju* (423—469). U dvije knjige koje će se pretežno kupovati zajedno, prodaje inertni izdavač po dva ista popratna teksta, a nijedan nije nov. Realno je pretpostavljati da će lijep broj kupaca posegnuti za ovim izdanjem zbog medijske buke oko Salinasovih tlapnji. Izdavač ipak nije naručio nikakav poseban tekst koji bi se izravno suprotstavio učincima salinasovskog napada na zdrav razum našeg općinstva. Zar se uistinu nije jednom Homerovom svesku moglo priložiti nešto takvo, a drugom dostojanstvena i odmjerena SIRONICEVA studija? Takva bi cjelina bila doista djelotvorna, bio bi to i dobar poslovan potez — da ne spominjemo prosvjetne dužnosti izdavača.

Ilijadi, Odiseji i MARETICEVU prevodilačkom ostvarenju ne može nauditi nedotjerana oprema: i ovako će naći put do čitatelja. Izdavač se, nažalost, i previše pouzdao u to, u potrebe tržišta i u vlastite stare lorike.

Bruna Kuntić-Makvić

Dušanka Dinić-Knežević, DUBROVNIK I UGARSKA U SREDNJEM VEKU, Filozofski fakultet u Novom Sadu — Institut za istoriju i Vojvođanska akademija nauka i umetnosti, Novi Sad 1986, str. 245, monografija — knjiga 28.

Unatoč tome što je još 1887. u Budimpešti objavljen *Diplomatarium Ragusanum* (J. Gelcich — L. Thallóczy) kojim je sistematiziran zamašan dio izvornog materijala o dodirima (prvenstveno diplomatskim) Dubrovnika i Ugarske, sve

do pojave ove knjige nije bilo monografski obrađeno ovo važno pitanje naše povijesti. Autorica se, naravno, koristila i ostalim publiciranim izvorima (odluke vijeća Dubrovačke Republike, pisma upute, analistička i historiografska djela povelje ugarskih vladara), ali da bi ovu temu sustavno obradila, bila je prinuđena pregledati brojne serije dubrovačkog arhiva, za promatrani period, unutar kojih je trebalo prikupiti građu za poglavlje to gospodarske doticaje Ugarskog Krajevstva i Dubrovnika. Upravo predan arhivski rad omogućio je N. Dinić-Knežević da znatno upotpuni naše dosadašnje spoznaje o ovim pitanjima, a to se prvenstveno odnosi na važnost ugarskog prostora za dubrovačku trgovinu. Materijalna i duhovna kultura nisu našle mjesta u ovoj knjizi budući da autorica drži da su izvan polja njezinog historičarskog rada.

Dubrovačko-ugarski odnosi, od prvih kontakata pa do monačke bitke prolaze kroz razne razvojne faze. Oni su sve do 1358. god. u sferi ekonomskih doticaja, do kojih uglavnom dolazi zahvaljujući snažnoj ekspanziji dubrovačke kopnene trgovine. Tako se već početkom XIV. stoljeća spominje kolonija Dubrovčana u Sremskoj Mitrovici (Civitas Sancti Demetri), koja je uređena poput drugih njihovih trgovačkih uporišta razasutih po Balkanu. Prosperitet će joj naglo porasti nakon temeljne političke promjene, kada će dubrovačka komuna mletačko vrhovništvo zamijeniti ugarskim. Ovo prestrojavanje omogućit će joj uspon i sazrijevanje do punopravnog političkog subjekta. Dubrovnik će vješto i sretno izgraditi odnose s krunom Svetog Stjepana, koja mu je zaposjedanjem Huma postala i neposredni susjed. Za danak, gotovo simboličnog iznosa, Republika će eksploatirati snagu i ugled svog suverena, s tim da će ga hrabro uskratiti kad joj političke procjene pokažu to oportunistički. Senat će, gotovo u pravilu, sačekati konsolidaciju prilika u Ugarskoj, pa tek onda izvršiti obavezu. Kad ocijeni da su se prilike stubokom izmijenile, neće mu, tj. suverenu, priuštiti niti uobičajeno poklonstvo (Ludoviku II). Nakon Mohača, oba pretendenta na

ukupnost zemalja ugarske krune, Ferdinand i Ivan Zapolja, nastojat će realizirati prava dubrovačkog suverena, ali bezuspješno, budući da je proces emancipiranja komune od njenog suverena bio dovršen. Unatoč vrlo zategnutim prilikama Republika je uspjela urediti svoje odnose s Ferdinandom, koji je konačno ipak bio spreman prihvatiti realnost da je Dubrovnik još od 1458. godine dvostruki vazal, a od 1465. i okružen turskim teritorijem. Osjetljivost dubrovačkog položaja proizlazila je prvenstveno iz činjenice da je ugarski vladar bio glavni nosilac protuturskih ratova, uz, naravno, snažnu papinu podršku. I kao katolička zemlja i kao podložnik krune Svetog Stjepana, Dubrovnik je bio dužan podržavati te akcije, ali je istodobno bio izravno ugrožen od turskih trupa. Ništa manje značenje, za opstanak Republike, imala je nužnost održanja trgovačkih povlastica na balkanskim prostorima, na kojima se upravo konsolidiralo moćno Tursko Carstvo.

Još je Ludovik obdario Dubrovnik brojnim trgovačkim privilegijama koje su njegovi nasljednici redovito potvrđivali, ali i proširivali, pa su tako početkom XVI. stoljeća Dubrovčani imali jednake povlastice kao i trgovci grada Budima. Nakon nikopoljskog poraza, turskim prodorom naglo je zaustavljen razvoj Mitrovice, koja je nekoliko posljednjih desetljeća bila neizbježna postaja brojnih dubrovačkih poklisarstava. Sada su u usponu trgovačke kolonije u Kovinu i Iloku, a početkom XV. stoljeća Dubrovčane nalazimo i u velikom rudarskom centru Nadbanji, koju je Žigmund 1411. ustupio despotu Stefanu Lazareviću. Uz Budim srest ćemo ih i u Šarošu na sjeveru Ugarske. Nakon što se Turska svojom ekspanzijom uklinila među Republikom i Ugarskim Kraljevstvom, za dubrovačku trgovinu naglo dobiva na značenju pravac koji od Senja vodi preko Hrvatske i Slavonije do Budima. Tuda će spretni trgovci transportirati robu nabavljenu sa svih strana onodobnog svijeta (Istok, Italija, Mlecij, Turska). Osnovni su artikli skupocjene tkanine, nakit i kolonijalna roba. Iz

Ugarske Dubrovčani izvoze prvenstveno plemenite metale.

Posebno su zanimljive i ilustrativne stranice na kojima autorica, na podlozi arhivskih istraživanja, prati kretanje i rad pojedinaca i trgovačkih društava u Ugarskoj. Zahvaljujući ogromnim udaljenostima, ali drugačijim karakteristikama i specifičnostima Ugarske, stvaraju se osebujni odnosi na relacijama pojedinac—pojedinac, pojedinac—trgovačko društvo, pojedinac—dubrovačka vlada. Autorica se osvrnula na brojne Dubrovčane koji su ulazili u službu ugarskog vladara, a mnogi od njih stekli su i vrlo ugledne položaje. U posebno interesantnom poglavlju govori se o Mađarima u Dubrovniku.

Valja istaknuti da smo ovom monografijom Dušanke Dinić-Knežević dobili izuzetno vrijedno djelo, koje je uspješno ispunilo veliku prazninu u našoj medijskoj historiografiji.

Ivica Prlander

Hasan Škapur, **TURSKI DOKUMENTI O USTANKU U POTKOZARJU 1875—78**, Sarajevo 1988, 159 str.

Vančo Boškov, **KATALOG TURSKIH RUKOPISA FRANJEVAČKIH SAMOSTANA U BOSNI I HERCEGOVINI**, Sarajevo 1988, 155 str.

U izdanju Orijentalnog instituta u Sarajevu izašle su 1988. godine dvije zbirke izvora: *Turski dokumenti o ustanku u Potkozarju 1875—78*. i *Katalog turskih rukopisa franjevačkih samostana u Bosni i Hercegovini*. Prva je zbirka nastala još ranih sedamdesetih, a njezin je sastavljač bio Hasan Škapur, radnik prijedorskog arhiva. Zbog njegove smrti izdavanje se odužilo, a zbirku je dopunio Ahmed S. Aličić. U kratkom predgovoru Aličić je objasnio kako je uredio zbirku. Dokumenti koji se donose nalaze se u Vilajetskom arhivu u Orijentalnom institutu. Objavljeno ih je 269, a neki se odnose na ustanak u cijeloj Bosanskoj krajini i šire, ne samo na Potkozarje. Sastavljači su imali pro-

blema prilikom prevođenja s turskog jezika, jer su dokumente pisali ljudi različitog obrazovnog nivoa. Mnogi dokumenti nisu potpisani ili je potpis nečitljiv pa se potpisi donose samo u nekoliko slučajeva. Na kraju knjige su registri imena i geografskih pojmova i faksimili nekih dokumenata. »Možda sadržina dokumenata neće zadovoljiti one koji se bave izučavanjem ustanka iz 1875, jer u većini slučajeva govore o onome što se dešavalo na strani zvanične vlasti, odnosno na određeni način u pozadini ustanka. Rjeđe govore o organiziranim akcijama ustanika i njihovim ciljevima. Ali u svakom slučaju dokumenti bacaju dosta svjetla na taj ustanak i iz njih se može sagledati odnos zvaničnih vlasti prema ustanicima kao i određenim događajima koji su se dešavali u ustanku. Naročito se vidi odnos Austrije, Srbije i Rusije prema tome ustanku. Dalje pružaju podatke o nastojanjima zvaničnih vlasti da se ustanak uguši i dosta fleksibilnom odnosu prema onima koji su učestvovali u ustanku pa se kasnije predali« (9).

Sastavljač je druge knjige Vančo Bošković, a *Katalog* sadrži opise 177 turskih rukopisa i 22 rukopisa na latinskom, srpskohrvatskom i talijanskom jeziku i alhamiada-tekstova. Rukopisi se čuvaju u Franjevačkoj knjižnici u Mostaru, Profesorskoj knjižnici Franjevačke gimnazije u Visokom, samostanu Sv. Duha u Fojnici i samostanu Gorica u Livnu. U *Uvodu* sastavljač je naveo što sve sadrže arhivi tih samostana od turskih tekstova, dao napomene o nekim značajnijim tekstovima i opisao postupak pri radu na opisivanju rukopisa.

Damir Agičić

Andro Gabelić: »USTANAK HVARSKIH PUCANA 1510—1514«; Književni krug, Split 1988.

To je opsežno djelo od 700 stranica koje se — kako izvorima koje prezentira čitaocu tako i načinom obrade, a i autorovim zaključcima — znatno, pa i

korjenito razlikuje od svega što je u dosadašnjoj historiografiji napisano o Matiju Ivaniću i ustanku kojemu je on bio na čelu.

Prva različitost je kompleksno zahvaćanje problema i cjelovita obrada teme. Djelo, naime, obrađuje Ivanićev ustanak u opširnom luku od preduvjeta do posljedica. Po riječima recenzenta Tomislava Raukara, to je »najpotpunija monografija o ustanku hvarskih pučana« od koje će »u buduće nezaobilazno polaziti svako istraživanje o društvenim pokretima u Dalmaciji u XVI st.«.

Materija knjige podijeljena je u pet dijelova i 16 poglavlja. U četiri poglavlja prvog dijela koji nosi naslov »Okviri i korijeni«, obrađeni su nastanak i razvoj hvarske komune, njeno stanovništvo i privreda, proizvodni i društveni odnosi u njoj te historijski putovi nastanka antagonističkih pučko-plemićkih fronta do čijeg će neminovnog sudara doći u ustanku. Bitna odlika ovoga dijela knjige je u tome da su historijske, demografske, ekonomske, političke, juridičke i kulturne komponente života hvarske komune tako obrađene da čitalac lako uočava kako upravo iz njih izvire sam ustanak i kako su baš njihova obilježja i karakteristike uvjetovali socijalnu fizionomiju ustanka, odredili njegovo historijsko mjesto i determinirali njegove historijske domete.

Tri poglavlja drugog dijela pod naslovom »Zbivanja i tokovi« posvećena su pripremi ustanka i njegovom toku te zbivanjima nakon poraza. Zajedno sa sljedećim dijelom, ovaj dio predstavlja okosnicu knjige i u prostornom i u sadržajnom smislu. Osnovna odlika mu je iscrpnost i takva precizna rekonstrukcija zbivanja — čvrsto zasnovana na izvorima — koja daleko premašuje sve preglede pučkog ustanka koji su prethodili ovome djelu.

U četiri poglavlja trećeg dijela koji nosi naslov »Obilježja i ciljevi« razrađena je vojna panorama ustanka, dan je odgovor na pitanje karakteristika četverogodišnje borbe pučana (buna, ustanak, pučki prevrat, seljački bunt, građanski rat, ranograđanska revolucija?), određene

no njeno historijsko mjesto (borba »za stare pravice« ili pokret na trasi historijske perspektive?) i, napokon, objašnjeni opći (jadranski i mediteranski) i posebni (hvarski) uvjeti koji su — prema zaključcima autora — determinirali ranograđanski karakter pučkoga ustanka. U ovom dijelu posebno je zanimljivo autorovo povezivanje pučkoga ustanka sa socijalnim tokovima u razvijanim dijelovima ondašnje Evrope.

Naslov četvrtog dijela je »Utjecaji i odnosi«. U tri poglavlja ovoga dijela knjige autor je analizirao istovjetnosti i razlike ustanka hvarskih pučana i pučkih buna u drugim dalmatinskim komunama, zatim odnos Venecije prema ustanku i, naposljetku, problem utjecaja opće situacije Venecije na Ivanićevu viziju položaja (statusa) hvarske pučke komune. U ovom dijelu posebno se ističe analiza odnosa sila na Mediteranu, razmatranje općeg položaja Venecije koja se za sve vrijeme ustanka grčevito borila za svoj goli opstanak protiv mnogobrojnih neprijatelja i, naposljetku, izvlačenje zaključaka o utjecaju svega toga na pučki ustanak.

Peti dio knjige nosi naslov »Simboli i baština«. Prvo njegovo poglavlje posvećeno je rodoslovlju porodice Ivanić, posebno socijalnom profilu pučkog vođe i društveno-političkim uvjetima u kojima je M. Ivanić stasao. Drugo poglavlje govori o tradiciji ustanka i Ivanića kroz vjekove — tradiciji koja se manifestirala kao značajna materijalna snaga osobito u oslobodilačkom ratu naših naroda 1941—1945. godine. Iz ovog dijela knjige čitalac o Ivaniću i Ivanićima saznaje neusporedivo više no što se prije pojave ove knjige znalo. Osobito su značajni novootkriveni podaci o ekonomskoj moći vrlo bogate porodice Ivanić, a također i porodice Blašković iz koje je potekla druga ličnost pučkog ustanka (Jakov Blašković), čime autor, pored ostalog, potkrepljuje svoju tezu o pučkom ustanku kao ranograđanskom pokretu.

Pored navedenih pet dijelova knjiga još sadrži: Opis sadržaja djela na engleskom jeziku; popis izvora i literatu-

re; cjelokupnu arhivsku građu, tj. sve dokumente; registre imena, naziva i pojmova; objašnjenje kratica; bilješku o piscu i na posebnom arku 24 slike. Vrijedno je spomenuti i to da je osnovni tekst knjige obogaćen s nekih 40 faksimila, pretežno novootkrivenih dokumenata.

Druga osnovna razlika Gabelićeve knjige u odnosu na tekstove ostalih autora o istoj temi jest utemeljena kritičnost. Naime, o Ivaniću i ustanku koji je on vodio u historiografiji je napisano toliko kontroverzija da se čitaocu zaista teško, pa čak i nemoguće snaći u nastojanju da shvati smisao pučkog ustanka. U svojoj knjizi Gabelić najprije u predgovoru upozorava na uzroke te pojave, a potom kroz čitav osnovni tekst upozorava na njeno manifestiranje i njene štetne posljedice. Naime, doslovno svi pisci koji su o pučkom ustanku i Ivaniću pisali (S. Ljubić, G. Novak, N. Klaić i desetina drugih) »suočeni« su u ovom djelu s izvorima. Uspoređivanjem njihovih tekstova s dokumentima, autor izriče svoje sudove koje uvijek bazira na izvornoj građi. A da bi čitaocu omogućio — kako je i precizirano u pregovoru — »da sam može utvrditi koji je autor u pravu i čiji se tekst bazira na izvorima«, u knjizi su na 100 stranica objavljeni u cjelini svi dokumenti. Treba naglasiti da tu bogatu arhivsku građu sačinjava i nekih 40 novootkrivenih dokumenata — što je gotovo polovina cjelokupne izvorne građe — za koje drugi autori nisu znali, a koje je Gabelić otkrio u raznim arhivima (osobito u *Archivio di Stato — Frari* — u Veneciji), što ujedno ilustrira opseg autorovog istraživačkog napora.

Ne samo zbog mnoštva novina koje donosi već i s obzirom na način obrade, Gabelićeva knjiga je vrlo interesantno znanstveno štivo. Po riječima Jakova Stipišića, drugog recenzenta knjige, »djelo se čita sa zanimljivošću, bez naprezanja, jer je lišeno u metodi i načinu prikazivanja svake suhoparnosti«.

Veseljko Huljić

Radoslav Lopašić, DVA HRVATSKA JUNAKA MARKO MESIĆ I LUKA IBRIŠIMOVIĆ (1888), reprint u izdanju Kršćanske sadašnjosti, Zagreb, 1989, Niz reprinti, Bibliofilska izdanja 12, str. 176, proširano

Mnoga značajna hrvatska historio-grafska izdanja, tiskana već davno prije, danas su prava rijetkost, obično se ne mogu naći ni u knjižnicama. Svako ponovljeno izdanje naslova takva značenja pravo je obogaćivanje historiografije i mogućnost da i pojedinci sebi osiguraju djela posebne sadržajnosti koja su se teško pronalazila, pa je i služenje njima stvaralo određene probleme.

Najnoviji reprint poznatoga historio-grafskog priloga »Dva hrvatska junaka Marko Mesić i Luka Ibrišimović«, hrvatskog povjesnika Radoslava Lopašića (1830—1893), poznatog skupljača povijesne građe, osobito iz Vojne krajine (Spomenici Hrvatske krajine, I—III) i autora brojnih povijesnih radova, objavljena u izdanju Matice hrvatske u Zagrebu 1888, jedan je hvale vrijedan izdavački pothvat, ovaj put, u povodu 300. obljetnice oslobođenja Like i Slavonije ispod turske vlasti (1688—1988), u izdanju Kršćanske sadašnjosti iz Zagreba.

U knjizi »Dva hrvatska junaka« Lopašić je prikazao Slavoniju i Liku pod turskom vlašću, odnosno Slavoniju do smrti fra Luke Ibrišimovića (1698) i Liku do smrti popa Marka Mesića (1713), najzaslužnijih za oslobođenje tih hrvatskih pokrajina ispod turske vlasti. Reprint je popraćen pogovorima povjesničara dr. Mile Bogovića u kojem je ukratko prikazao Lopašićev život i rad, okolnosti u kojima je nastao taj rad te njegovo historiografsko značenje. Bogović ima pravo kad zaključuje »da povijesna znanost nakon Lopašića nije dobila važnije djelo za osvjetljavanje povijesti Like i Krbave u tursko vrijeme i neposredno nakon oslobođenja, tj. u vrijeme uređenja nove vlasti«.

Anđelko Mijatović

Dragutin Feletar: PODRAVINA. OPCINE KOPRIVNICA, ĐURĐEVAC, LUDBREG U PROŠLOSTI I SADASNOSTI, Koprivnica 1988, 403 str.

Geograf D. Feletar prilazi i u ovoj knjizi (inače drugom njegovom djelu pod istim naslovom: prva je istoimena knjiga objavljena 1973) prikazu jedne regije interdisciplinarno, koristeći se u velikoj mjeri rezultatima historije i arheologije, ulazeći u najdublju prošlost kraja kojim se bavi. Na taj način briše granice dviju znanosti te od čovjeka, prostora i vremena čini jedinstvenu istraživačku cjelinu.

Ova je knjiga označena kao prvi svezak dvotomne cjeline, dok će u drugoj, već predanoj u tisak, biti prikazan razvoj regije poslije II. svjetskog rata. Usto će biti objavljena i »Bibliographia Podraviana«, u kojoj je autor sakupio oko četiri tisuće bibliografskih jedinica.

Kao suradnici u istraživanju navedeni su Franjo Horvatić za opću povijest, Zorko Marković za arheologiju i Vjekoslav Prvčić za pojedince istaknute ličnosti (on je izradio i kazalo imenâ).

Definirajući prostor što ga proučava, autor naglašava da u ovom slučaju pod Podravinom ne razumijeva čitav tok rijeke u Hrvatskoj, »već dogovorno, povijesno i toponomastičko prostiranje oko srednjeg toka ove rijeke koje obuhvaća današnje općine Ludbreg, Koprivnica i Đurđevac« (17). Ipak, pogotovo kada mu to zatreba radi neke usporedbe, Feletar nerijetko uključuje u razmatranje i okolna područja, pogotovo Varaždin, tako da knjiga pruža i više no što to sam naslov govori.

Djelo je podijeljeno u četiri velike cjeline: Od paleolita do naseljavanja Slavena (17—38), Deset srednjovjekovnih stoljeća (od 7. do 17. vijeka) (38—114), Cehovsko 18. i 19. stoljeće (od oko 1700. do 1918. godine) (115—272) i Međuratno razdoblje i NOB: od 1918. do 1945. godine (272—402).

Već i sama ovakva periodizacija izaziva pozornost. Iako je u Predgovoru K. Švarc, predsjednik Uredničkog odbora Biblioteke »Podravskog zbornika«, u

sklopu koje je i ova knjiga objavljena, istaknuo da se autor držao uobičajene historiografske podjele na razdoblja, to nije sasvim točno. U našoj se historiografiji uvriježila periodizacija utemeljena na nekim važnim događajima, tako da razdoblja najčešće razgraničuju smjene dinastija ili državnih vlasti. Ustaljeni je običaj postavljati granicu srednjega vijeka u 1527, ma da za to nema stvarnog opravdanja. Feletar se pak povodi za suvremenijim strujanjima, koja se još ne mogu označiti kao uobičajena, te periodizaciju zasniva na društvenim promjenama. Zbog toga je granicu srednjega i novoga vijeka smjestio čak u 17. stoljeće, što više u sam njegov kraj. Kao temeljit istraživač uočio je da ovo posljednje stoljeće znači razdoblje obnove — ekonomske i demografske — u odnosu na krizu turskog razdoblja, ali da po svojim osnovnim karakteristikama društvenog razvoja još uvijek pripada više srednjemu vijeku, nego suvremenijim društveno-gospodarskim strukturama 18. stoljeća. S takvom se razdiobom, čini mi se, valja složiti, uz napomenu da se 17. stoljeće, kao vrijeme u kojemu se stare pojave pretvaraju u nove, može s istim razlozima priključiti i vremenu što slijedi potom.

Slično je i s drugom polovicom 19. stoljeća, kada se stvaraju začeci industrijskog razvoja. Feletar je to vrijeme uključio u cehovsko 18. i 19. stoljeće, iako bi možda bilo primjerenije vezati ga uz međuratni razvoj. Autor se u ovom slučaju priklonio kriterijima političke povijesti, kao što je to u našoj historiografiji praksa, napustivši principe po kojima je određivao periodizaciju prethodnih razdoblja.

Knjiga započinje s vremenom kada se, 10.000 godina prije naše ere, oblikuje današnji pejzaž Podravine, odnosno kada se stvaraju geološko-geografski uvjeti koji i danas utječu na čovjeka (a, dakako, i obratno). Detaljno su registrirana nalazišta iz prehistorije, što je obrađeno i arheološkom kartom. Takav se pristup održava i kroz iduća poglavlja, u kojima će biti brižljivo popisani svi lokaliteti na kojima je čovjek živio ili djelovao, te stavljeni na karte. Tak-

vim je načinom autor zorno predočio kontinuitet nasljednosti regije.

Upravo u vezi s problemom kontinuiteta Feletar donosi možda najveću novost, bar u prikazivanju starijih razdoblja. Dosada se, naime, rijetko upozoravalo na antičku tradiciju u srednjovjekovlju Slavonije, za razliku od srednjovjekovne Hrvatske i Dalmacije, u kojima je taj kontinuitet dobro uočen. Feletar prvi put inzistira na tome da upozori kako su ne samo srednjovjekovni putovi slijedili trase rimskih cesta, a srednjovjekovna naselja živjela na mjestima antičkih, nego se npr. u Ludbregu sačuvao raster Iovaie Botivo (27—38, 48). Ne govori li to možda da su antički prežici u srednjovjekovnoj Slavoniji bili potcijenjeni, kao što je donedavna to bio slučaj i u našim primorskim krajevima?

U poglavlju o ranom srednjem vijeku potkralo se nekoliko grešaka, za koje ne znamo treba li ih pripisati autoru ili njegovu suradniku za povijest F. Horvatiću. Tako se npr. kaže da su Hrvati, ubrzo nakon dolaska u ovaj dio Panonije, bili pokršteni, već u vrijeme Ivana IV (41). Od toga je vremena i crkvena organizacija u sjeverozapadnoj Hrvatskoj igrala veliku ulogu.

Ne bismo sada polemizirali o tome mogu li se stanovnici ranosrednjovjekovne Slavonije nazvati Hrvatima, ili pak tu regiju označiti kao Hrvatsku. Koristimo li se terminologijom izvora, to je svakako nemoguće. No, bez imalo sumnje može se odbaciti pokrštavanje ovdšnjeg stanovništva već u prvoj polovici 7. stoljeća, kao i bilo kakva veza u pokrštavanju Slavonije i Hrvatske. Bili su to odvojeni procesi i išli su iz različitih središta, a i intenzitet im se razlikovao. Nema govora o ogromnoj ulozi crkvene organizacije u ranosrednjovjekovnoj Slavoniji, kada čak nemamo dokaza o tome je li njeno stanovništvo uopće bilo pokrštano u većoj mjeri prije 11. stoljeća i stvaranja zagrebačke biskupije. Dapače, prilično je vjerojatno da dotada nije postojala nikakva crkvena organizacija na tom području.

U vezi s time je i tvrdnja da je Felicianova isprava prvi pisani spomenik o srednjovjekovnoj Slavoniji (41), što

također nije točno. Unatoč malobrojnosti pisanih izvora, ipak su se sačuvala neke vijesti još u franačkim analizama.

No, u ovako sveobuhvatnom i opširnom prikazu prošlosti nekog kraja nemoguće je izbjeći greške. One će se ionako ispravljati novim istraživanjima. Mnogo je važnije da je autor sačinio prvu regionalnu povijest u nas, zasnovanu na kombiniranju suvremenih historio-grafskih i geografskih metoda, čime je, nadamo se, pružio poticaj sličnim naporima.

Sastavni su dio knjige mnogobrojne ilustracije i karte te planovi naselja i utvrda. Indeks će biti objavljen u drugom svesku.

Knjiga je grafički dobro opremljena. Nažalost, potkralo se dosta tiskarskih grešaka.

Neven Budak

M. M. Frejdenberg, DUBROVNIK I
OSMANSKAJA IMPERIJ, I
Izd. »Nauka«, Moskva 1984, str. 286

Knjige posvećene problematici naše povijesti nisu tako česte u stranim historiografijama, a prijevodi knjiga naših autora još su rjeđi. Upravo zato bilo bi potrebno na svaku takvu knjigu upozoriti barem kratkom bilješkom.

Jedan od historičara koji se bavi našom poviješću je i profesor Kalinigradskog sveučilišta Maren M. Frejdenberg. Još 1984. godine on je objavio knjigu »Dubrovnik i Osmanska imperija« u kojoj je široj sovjetskoj javnosti prikazao razvoj Dubrovnika i odnose s Turskim Carstvom. Knjiga je nastala na temelju lekcija višegodišnjeg tečaja dubrovačke povijesti koje je profesor Frejdenberg držao studentima svog i drugih fakulteta. Moram upozoriti da knjiga nije, dakle, originalni istraživački rad, kakav nastaje mukotrpnim istraživanjima literature i u arhivima, ali da njezinu vrijednost treba ocjenjivati s obzirom na to koliko je uspjela burnu povijest Dubrovačke Republike približiti sovjetskom čitaocu.

M. M. Frejdenberg je iskoristio rezultate mnogih istraživača dubrovačke povijesti: J. Lučića, V. Foretića, J. Tadića, R. Samardžića, M. Dinića, D. Dinić-Knežević, I. Vojea i dr. i povijesti Turskog Carstva i napisao zanimljivu knjigu o povijesti Dubrovnika i odnosa Dubrovačke Republike i susjednih država, posebno Turske. U knjizi se dotaknuo i problema političke povijesti, i demografske i socijalne strukture, i ekonomske podloge i trgovačkih odnosa Dubrovnika i drugih krajeva, i problema svakodnevnog života, i umjetnosti i kulture i vojnih sukoba Turske i evropskih država u koje je Dubrovnik bio uvučen.

Knjiga je podijeljena u sedam glava. U prvoj, »Izvori« (7—36), autor daje osnovne informacije o Dubrovniku i postanku grada, o notarijatu i arhivima — čiju su vrijednost Dubrovčani znali još u srednjem vijeku (22) — o etničkoj strukturi. Druga glava posvećena je »Posljednjem stoljeću nezavisnosti« (37—67), tj. razdoblju od 1358, kada se grad oslobodio vlasti Venecije, do 1458. godine, kada je počeo plaćati danak Turcima. »To je bilo stotinu godina rasta dubrovačke sile i, istovremeno, narastanja turske opasnosti, stotinu godina napora i brojnih događaja« (37). Treću je glavu Frejdenberg naslovio »Turski strah« (68—95) i u njoj dao sliku turskog uredjenja i vojne sile te opisao početke kontakata Dubrovčana i Turaka.

U pisanju četvrte glave, »Burno šesnaesto stoljeće« (96—137), autoru su pomogli A. V. Černišov i I. G. Vorobjeva. U petoj glavi, »Hodaju slobodno po svoj zemlji carstva mojega...« (138—169), govori se o ekonomskim pitanjima dubrovačkog 16. stoljeća. Tri su glavna proizvoda kojima Dubrovčani trguju: sol, pšenica i tekstil. I dalje postoje brojne kolonije dubrovačkih trgovaca, različite od onih iz 14. stoljeća. U ovoj glavi Frejdenberg govori i o slavnoj dubrovačkoj mornarici.

Šesta glava, »Ljudi oštra uma i vatrena duha« (170—207), prikazuje svakodnevni život i dubrovačku kulturu i umjetnost. U posljednjoj glavi, »Zalazak«

(208—253), autor govori o slabljenju dubrovačke moći, o odnosima Dubrovnika i Rusije (od početka 18. stoljeća, zahvaljujući Savi Lukiću Vladislaviću) i o posljednjim godinama slobodne Dubrovačke Republike.

U Zaključku (254—256) Frejdenberg ističe: »Niti jedan dalmatinski grad nije imao tako razvijen obrt kao Dubrovnik. Niti jedan dalmatinski grad nije dospio tako daleko i nije se tako čvrsto uklopio u privredu Balkanskog poluotoka, u njegovu trgovinu, rudarstvo i promet, kako je to učinio Dubrovnik. Niti jedan grad u Dalmaciji nije se toliko izdvojio od drugih karakterom svojih stanovnika, osobito vitalnošću, optimizmom, us trajnošću i odlučnošću« (254).

Knjiga je ilustrirana fotografijama i faksimilima dokumenata.

Damir Agičić

Edgar Hösch: GESCHICHTE DER BALKANLÄNDER VON DER FRÜHZEIT BIS ZUR GEGENWART, Verlag C. H. Beck, München 1988, 335 str.

E. Hösch je profesor povijesti Istočne i Jugoistočne Evrope na Sveučilištu u Münchenu i voditelj Historijskog odjela Istočnoevropskog instituta. Ovaj je pregled povijesti balkanskih zemalja zamislio kao priručnik široj publici zainteresiranoj za »drugačiji dio Evrope« te je time odredio njegov popularniji karakter, bez detaljnih analiza i upotrebe znanstvenog aparata. Prva je verzija knjige objavljena još 1968 (Geschichte der Balkanländer, W. Kohlhammer Verlag), a engleski prijevod nešto kasnije (The Balkans. A Short History from Greek Times to the Present Day, Faber & Faber 1972), no te su se knjige odnosile samo na središnje dijelove Poluotoka, dok ova obuhvaća njegov širi prostor s Podnavljem i mediteranskim pojasom.

Kao i obično kada se piše o Balkanu, kod autora se javlja problem prostornog određenja teme: da li slijediti zemljopisne ili političke granice? Hösch

se našao pred sličnom dilemom, pa je u knjigu uključio i povijest Hrvatske i Slovenije, ali je njima posvetio manje pažnje nego nekim središnjim dijelovima Balkana.

Iako je djelo vrlo informativno za publiku kojoj je namijenjeno, a i koncepcijski dobro osmišljeno, ipak su se autoru potkrale neke nezgrapnosti, pa i netočnosti što ih je trebalo izbjeći.

Tako npr. tvrdi da su gradovi sve do 19. stoljeća strana tijela u balkanskim zemljama, jer su određeni njemački, mletački ili turski (25).

Što se tiče hrvatske srednjovjekovne povijesti, koju prikazuje, uz izuzetak Dubrovnika, samo u njenu ranosrednjovjekovnom dijelu, pomalo je nespretno utvrdio da je Tomislav vladao i u Istri, Bosni, Duklji i Travuniji (56). Glagoljicu pak pripisuje samo liturgijskim knjigama, dok bi sve ostalo bilo pisano latinicom, s time da ćirilicu uopće ne spominje (55). Bez ograde tvrdi da je Venecija od 1000. učvrstila svoju vlast na istočnoj jadranskoj obali (56). Napokon, povezao je ličnost kralja Petra sa Slavcem, pa se tako, po njemu, Mađarima na Petrovoj gori odupro Petar Slavac koji je Hrvatskom vladao 1091—1097.

Uzroci takvih grešaka ili konstrukcija leže vjerojatno u literaturi kojom se autor služio. Osim sinteza V. Klaića, F. Šišića i N. Klaić, glavni su mu oslonac pružali radovi S. Guldescua i F. Prevedena. Još jednom se jasno pokazuje potreba za izdavanjem sinteze hrvatske povijesti na nekom svjetskom jeziku. Bez toga nam sve realnije prijeti polako ali sigurno potiskivanje iz evropske povijesti.

Raznovrsnih grešaka ima i na daljnjim stranicama. Tako bosansku herezu još uvijek označava kao bogumilsku (74), a naslov Kačićeve zbirke prevodi kao »Korisni razgovor slavenskog naroda« (161). U opisivanju ratnih zbivanja najveća je pogreška da promjenu politike saveznika prema četnicima pripisuje isključivo većim vojnim uspjesima partizana, dok o suradnji četnika i Nijemaca nema ni riječi (232).

Zanimljivo je uočiti još jedan nedostatak, pogotovo u sklopu ocjenjivanja suvremene njemačke historiografije i problema s kojima se i dandanas susreće u raščišćavanju kompleksa II. svjetskog rata. Hösch s pravom govori o strašnim zločinima ustaškog režima, pa to onda uspoređuje s »besprimjerno brutalnim« partizanskim ratom (među partizane ubraja i četnike), a da ni jednom riječju ne spominje njemački teror u Jugoslaviji, ostavljajući čitaoca u dojmu da je za sve strahote u nas kriv isključivo građanski rat.

No, unatoč takvim propustima što se neizbježno javljaju u pregledima ove vrste, knjiga zaslužuje dobru ocjenu, jer pruža dosta informacija ne samo o političkom nego i društvenom i kulturnom razvoju. Napose je važno da autor ima jasne predodžbe o ukupnom razvoju i osnovnim povijesnim problemima balkanskog prostora, te ih tako jasno i izlaže. Zainteresirani nestručnjaci moći će se svakako dosta dobro obavijestiti o inače slabo poznatom dijelu Evrope.

Knjiga je popraćena s nekoliko karata čijoj bi se preciznosti mogle također uputiti manje zamjerke (a iz kojih je isključena Slovenija i veći dio Hrvatske), malim rječnikom, kronološkom tablicom, popisom literature (u čemu mnogo toga nedostaje) i indeksima.

Za recepciju naše prošlosti u njemačke čitalačke publike svakako je važno da je knjigu objavio jedan od najuglednijih njemačkih izdavača.

Neven Buđak

THE REVOLUTIONARY YEARS —
WEST AFRICA SINCE 1800, J. E.
Webster/A. A. Boaken, Longman,
Harlow, 1985.

Ovo opsežno znanstveno djelo izašlo je u seriji »Razvoj afričke civilizacije«. Prvi put je publicirano 1967. U novom izdanju izvršene su pojedine preinake koje su temeljene prije svega na

suvremenim metodama istraživanja. Pridodana su i nova poglavlja vezana uz period od dobivanja nezavisnosti zapadnoafričkih zemalja (1957).

Djelo se sastoji od šest poglavlja: 1. Države zapadnog Sudana u 19. st., 2. Obalne države u 19. st., 3. Zapadna Afrika i Evropa 1800—1900, 4. Reakcija i otpor stranjoj vlasti 1900—45, 5. Pokret za dobivanje nezavisnosti 1945—60. i 6. Nezavisnost zapadne Afrike 1960—78. Cjelokupni tekst popraćen je bogatim kartama i brojnim upotpunjavajućim fotografijama, a na kraju knjige postoji proširena bibliografija i indeks imena.

Tijekom čitavog 19. st. na zapadnoafričkom će se prostoru zbivati velike političko-ekonomske promjene. Dinamika događaja stvorit će atmosferu stalnih prevrata koji će uvelike usmjeriti dalje tokove razvoja ove regije. Prvo poglavlje bavi se muslimanskim vjerskim pokretima čiji je cilj bio potpuna reafirmacija porušenih ideala islama na tlu raznih muslimanskih zajednica s mogućnošću širenja vjere prema poganskim krajevima. Izdvojena su tri velika džihada kao i njihove vođe: Uthman dan Fodio, Ahmad Lobbo i Al Hadždž Omar. Predvodnici ovih ratova bili su brojni propovjednici i njihovi učenici (mallams), dok su se kao vojna snaga najviše istakli pripadnici Fulana, nomadsko-stočarskog naroda. Pokret je zahvatio veći dio zapadne Afrike, tj. širio se preko Hausa država do Yoruba. Autori su zaključili da su ove žestoke borbe završile pozitivno u širem smislu. Kao prvo, došlo je do općeg ekonomskog napretka, uvjetovanog razvojem manufakture odjeće i povećanjem prerade željeza, srebra i mjedi te unosnom trgovinom stoke. Sva je trgovina bila strogo centralizirana (Kano). U političko-vjerskom pogledu islam se još više afirmirao tako da se s pravom sve države zahvaćene džihadom nazivaju teokratskim. Kao najmoćnije političke jedinice stvaraju se kalifati. Novi sistem stimulirao je razvoj obrazovanja, izgrađivane su biblioteke a arapsko pismo postaje službeno. Postojala je tolerancija prema nemuslimanskim manjinama, kršćani su

slobodno ispovijedali, ali su poganstvo i nemoral bili proskribirani putem cenzora javnog morala.

Vanjskotrgovački odnosi također se mijenjaju. Trgovina karavanama preko Sahare gubi važnost, čime se ujedno gubi i komercijalna veza s Mediteranom. Transatlantska trgovina promijenila je svoj karakter jer je trgovina robljem zamirala, a nadomještala ju je trgovina palminim uljem. Palmino ulje upotrebljavalo se za podmazivanje tvorničkih strojeva, što je u vrijeme industrijske revolucije bilo vrlo važno.

U priobalnom pojasu dolazi do znatnih strukturalnih promjena. Pojavljuju se dvije nove države — Liberija i Sierra Leone, čiji je utjecaj nadaleko prelazio obrise njihovih granica. Priobalne države karakteristične su po gustim tropskim šumama i tradicionalizmu u njihovoj vjeri i organizaciji društva. Početkom 19. st. propada Oyo carstvo (u današnjoj Nigeriji), a na njegovu mjestu stvaraju se nove države: Novi Oyo, Ijaye-Ibadan i Abeokuta. Zapadno od njih nalazilo se kraljevstvo Dahomey (današnji Benin). Jedna od najvećih tekovina ove države bila je primjena organizirane ekonomije. Država je potpuno kontrolirala poljoprivredu. Sitni farmeri i plantažeri stimulirani su pri proizvodnji palmnog ulja. Porez na ulje bio je najznačajniji izvor prihoda države. Iz tog razloga, ali i iz vojnog, svake godine proveden je detaljni popis stanovništva.

Veliku pažnju autori su s pravom posvetili carstvu Ašanti (na području današnje Gane). Središte kraljevstva nalazilo se u Kumasiju. Stvarni motiv »Golden Stool« (Zlatnog stolca) koji je simbolizirao njihovu dušu i jedinstvo igrao je važnu ulogu u društveno-političkom životu. Centralna vlada bila je sastavljena od svih kraljeva ili omanhenea, dok je njima predsjedavao vrhovni kralj — Asantehene. Ako bi kralj zanemario svoje dužnosti, mogao je biti svrgnut. Izvanredno organizirana vojska omogućila je carstvu Ašanti uspješno vođenje hegemonističke politike. Jedini pravi suparnik bilo im je kraljevstvo Fante. Ono je bilo posrednik između unutrašnjosti

zemlje i evropskih trgovaca čije su se utvrde nalazile duž Zlatne obale. Slom države Ašanti uslijedio je prije svega zbog intervencije Britanaca ali i zbog pojave konstantnih slabosti u unutrašnjem sistemu. Vazalne države nikako se nisu mogle potpuno inkorporirati u carstvo jer su htjele zadržati autonomiju. Britanci pak nisu mogli dopustiti stvaranje jednog jakog carstva jer bi im takav politički činilac mogao ugroziti trgovačku kontrolu nad čitavom Zlatnom obalom.

Na primjeru Igbolanda, autori ocrtaavaju sistem klanске organizacije i instituciju seoskih vlada. Iznesena su brojna obilježja koja nam vjerno predočuju pravila života ovog naroda. U njihovom društvu naglašen je motiv natjecateljstva, svaki čovjek rođen je s jednakim pravima i može postići najviša dostignuća. Međutim, kod njih nedostaje osjećaja za jedinstvo, spori su u donošenju odluka i dosta gube zbog neusklađenih akcija. Autori svrstavaju narod Igbo u tzv. segmentarna društva. To je vrsta društva koje je po bitnim značajkama suprotno od slojevitog (»stratified«) društva. Naime, riječ je o organizaciji društva u kojemu ne postoji centralna vlada nego se politički život odvija na principu balansiranja manjih jednakih grupa i klanova jednih nasuprot drugima i povezanih brakovima i religijom.

Od 1880. počinje doba kolonijalne podjele Afrike, koja je označila kraj političkoj nezavisnosti i početak strane vlasti. Ovaj problem najdetaljnije je analiziran na primjeru konferencije o zapadnoj Africi, održane 1884. u Berlinu. Ona je potvrdila imperijalističke ambicije evropskih sila s time da one same kontroliraju osvajanja kako ne bi došlo do sukoba prilikom raspodjele. Tekst koji slijedi podrobno opisuje provedbu ekonomskog imperijalizma, različite modele podjela, poglede afričkih intelektualaca na osvajanje Afrike i razloge nestajanja neovisnih afričkih država.

Prodiranje Evropljana nije teklo bez poteškoća. Prije svega se to očituje u organiziranju administracije koja je trebala djelovati na ogromnom prostoru

ru. Britanci su pokušali asimilirati Afrikance u evropsku civilizaciju. Zbog nedostatka kolonijalne administracije prihvaćena je politika indirektno vlasti po kojoj se vladalo putem pokorene aristokracije. U lokalnoj vlasti, ključnu ulogu igrali su mjesni prvaci — poglavice (chiefs). Po teoriji graditelja ove politike, lorda Lugarda, svaka kolonija morala je vlastitim sredstvima financirati kolonijalnu vlast i omogućiti uvjete za ekspanziju britanske trgovine. U sklopu čitavog sistema dolazilo je do stalnih sudara između zapadno obrazovane elite i prvaka. Naime, elita je optuživala prvake za izdajstvo zbog pomaganja Britancima u sklopu političke vlasti.

Britanci su nametnuli vlastitu jurisdikciju, obrazovni sistem, religiju i političke institucije (isto kao i Francuzi koji su usto još dali pravo izbora za poslanike u francuskoj skupštini). U prvom razdoblju asimilirani Afrikanci mogli su doći do relativno visokih položaja u državnoj službi. Mnogi od njih vidjeli su rješenje u stvaranju federacija ili unija s unutarnjim domaćim vladama. No, njihova vizija nije se ostvarila, dapače, započela je djelovati politika rasne nejednakosti. U sedam točaka autori su objasnili ideju kolonijalne ekonomske politike. Po njima, eksploatirani su poljoprivredni i mineralni resursi, trgovina se trebala odvijati u interesu imperija, a ne kolonije, potpuno se odbacila modernizacija industrije, vodila se politika ograničenog financiranja razvoja kolonije, transport se bazirao na drugama i motornim vozilima, omogućila se inicijativa afričkim farmerima u razvoju izvoza uroda te je dominirala izvozna trgovina pod evropskim monopolom. Glavni izvozni artikli bili su: kakao, kava, guma, palmino ulje i kikiriki. Tri velika monopola poduzeća (Unilever, CFAO, SCOA) kontrolirala su čitavo tržište.

Ovakav način vladanja uskoro je izazvao reakciju Afrikanaca. U njima se rađala svijest o eksploatiranosti koja se uskoro pretvorila u snažan pokret af-

ričkog nacionalizma. U početku su nacionalisti protestirali uglavnom na polju religije, i to na taj način da su oformljivali nezavisne crkve. Glavni instrumenti za provođenje takve politike bile su različite elitističke i omladinske organizacije te štampa. Poslije I. svjetskog rata rodit će se ideja panafricanizma, tj. svijest o zajedničkom identitetu svih crnaca na svijetu.

Upravo s II. svjetskim ratom započet će uspješna borba za dobivanje nezavisnosti. Rat će oslabiti evropske sile i natjerati ih na promjene i kompromise. Nacionalistički pokreti pobijedit će prvo u Zlatnoj obali. Pod vodstvom Kwamea Nkrumaha i njegove stranke Ujedinjenog kongresa nezavisnost je ostvarena 1957. Ubrzo će i ostale zemlje zapadne Afrike izboriti slobodu. Međutim, nezavisnost nije na najbolji način iskorištena. Pojavit će se niz štetnih pojava kao što su nepotizam, korupcija, međunarodne svade i monolitna politička stranka. Brojni pučevi vjerno predložuju nestabilnu sliku postkolonijalnog doba. Ekonomsko siromaštvo postat će glavni problem koji ni do danas neće biti riješen.

Ova knjiga pisana je u obliku udžbenika što je posve razumljivo jer u tako mladoj historiografiji kao što je afrička, potreba za jednim opširnim djelom koje će dati nužne informacije i objasniti ih na kratak i razgovijetan način, dolazi u prvi plan. U tom pogledu, ovaj rad zadovoljio je brojne kriterije te pokazao na pravi način vrijednost domaćih afričkih znanstvenika. Ovakvi projekti trebali bi u svakom slučaju stimulatивно djelovati na interes za zapadnoafričku povijest. U cjelokupnoj problematici, od početka 19. st. pa do najnovije povijesti, uočljiva su neka sporna pitanja o kojima će se sigurno morati raspraviti. Upravo na takvom polju trebala bi se dokazati zrelost i kritička znanstvenost samonikle afričke historiografije.

Stjepan Matković

E. Hercigonja: POVALJSKA LISTINA I NATPIS POVALJSKOG PRAGA U HRVATSKOJ KULTURNOJ I KNJIŽEVNOJ POVIJESTI, u: OBLJETNICA POVALJSKE LISTINE I PRAGA 1184—1984, Brački zbornik 15, Supetar 1987, 60—77.

Već duže vrijeme nije običaj recenzirati ili prikazivati pojedine rasprave objavljene u domaćoj i inozemnoj periodici. Ovoga puta činimo iznimku zbog važnosti problematike koju autor obrađuje, a što je prikazivač ovoga Bračkog zbornika u prošlom broju Historijskog zbornika propustio učiti.

Težnja je E. Hercigonje, kojoj je potpuno udovoljilo, da na temelju listine i praga progovori o kulturnim i društvenim prilikama na srednjodalmatinskom području, a na Braču napose. Značaki je analizirao naše najstarije ćirilčke isprave, upozoravajući na sve probleme diplomatskog, paleografskog, jezičnog, književnog i pravnog značaja. Pritom se, s potrebnim obzirom, suzdržao od davanja konačnih rješenja, ostajući ponekad samo na razini prihvaćanja ili odbijanja ranije iznesenih mišljenja drugih autora.

Svoja razmatranja Hercigonja započinje konstatacijom o listini kao spomeniku latinsko-slavenske simbioze karakterizirane od 12. stoljeća tropismenošću i trojezičnošću (60, 64). Pod trojezičnošću, slijedeći razmišljanja S. Damjanovića, razumijeva, pored latinskog i hrvatskog, i hrvatsko-crkvenoslavenski jezik pisane kulture, što se već tada dobrano razlikovao od govornoga hrvatskog jezika čakavskog ili štokavskog idioma. Obrana sasvim opravdane teze o tropismenosti, o čemu govore i drugi prilozi ovog zbornika, navest će autora na polcmiku s P. Ivićem o čemu ćemo izvijestiti niže.

Bilo je i inače pokušaja osporavanja glagoljske i ćirilčke tradicije povaljskog samostana, čak i od vrsnih stručnjaka (J. Vrana), ali se Hercigonja priklanja mišljenju O. Nedeljković po kojoj treba odbaciti tvrdnje kako su se tamošnji benediktinci služili isključivo latinskom liturgijom i jezikom u javnom komuni-

ciranju (68). Tome u prilog ističe da brojnost arhaičnih crkvenoslavenskih elemenata, morfoloških, grafijskih, fonetskih, stilističkih i leksičkih, upozorava na aktivnu upotrebu slavenske liturgije (71). Kanonik i notar Ivan, autor prijepisa iz 1250, podjednako se vješto služio s oba jezika i dva pisma (64).

Osvrćući se usput na problem porijekla glagoljske tradicije što je stvorila osnovu za ćirilčku na Braču, autor se sa stanovitim rezervom priklanja mišljenju I. Ostojića da su glagoljicu donijeli protjerani Metodovi učenici (69). To mišljenje nije osobito uvjerljivo, već bi bilo bolje pomišljati na južni put glagoljice, na koji u ovom zborniku upozorava B. Fučić (18), to više što je Brač ionako spadao u sferu južnih utjecaja, kako u kulturnom tako i u političkom pogledu.

Hercigonja se s pravom zalaže da se Blažu, supotpisniku isprave, pripíše funkcija egzaminatora, čemu nalazi oslonca u onovremenoj zakonskoj regulativi, ali i u komparativnim primjerima, a ne, kako se to dosada najčešće činilo, da se proglašava notarom (66). U vezi s pravnim vidovima isprave, autor upozorava na velik broj svjedoka, što je u notarskim dokumentima nepotrebno, pa u tome vidi ne samo određenu fazu razvoja dalmatinske privatne isprave (Sufflay) nego i utjecaj slavenskog prava, čvrsto ukorijenjenog na otoku (65). Od ne manje važnosti je i činjenica da je Hercigonja uspio pronaći relativno velik broj pravnih izričaja što su istovjetni/istoznačni u ruskoj i hrvatskoj terminologiji. To je tim važnije jer su razlike u socijalnoj terminologiji hrvatskih i srpskih izvora znatno veće, kako je to već pokazao J. Bromlej (67).

Hercigonja podsjeća i na mišljenje D. Malić, koja je u ispravi iz 1250. vidjela preradu, a ne prijepis Brečkove isprave (65). Upravo je u novije vrijeme (1984) L. Steindorff pokazao da su darivanja i ugovori nastali prije razvoja notarijata bili uknjiženi u obliku »kratkih zapisaa», a ne javnih ili privatnih isprava, pa su taj oblik dobivali tek u kasnijim stoljećima. Sličnu bismo mogućnost mogli predvidjeti doista i za

Brečkovu »ispravu«, kojoj je današnji oblik dao tek notar Ivan.

U ocjenjivanju vrijednosti Povaljske listine, Hercigonja se vraća i na V. Jagića, koji je u našim srednjovjekovnim pravnim spomenicima vidio i djela velike književne vrijednosti, što upravo vrijedi za svečani stil ovog dokumenta (73—76). Time je upotpunio analizu Povaljske listine ne samo kao povijesnog i povijesnopravnog izvora već i kao jezičnog, književnog i paleografskog spomenika. Hercigonja se još jednom pokazao doista vrsnim medijevistom, široka, interdisciplinarnog pristupa našoj srednjovjekovnoj baštini.

Istakli smo već da je dio pažnje u ovom tekstu posveto i polemici s P. Ivićem, odnosno njegovim gledanjem na problem bosančice (62—63). Ivić odbacuje paleografske, društveno-uporabne i druge posebnosti ćirilice na njenom zapadnom području te inzistiranje uglavnom hrvatskih povjesničara i drugih stručnjaka na terminu »bosančica«, a dakako i na određenoj posebnosti tog tipa ćirilice, pripisuje isključivo političkim razlozima. Prešućuje pritom sve pažljivije i neovisne analize koje govore suprotno (V. Mošin, J. Vrana, T. Raukar), a zanemaruje i činjenicu da se zapadna ćirilica označavala kao bosančica već u 16. stoljeću. Da bi potkrijepio svoje stavove o etničkom karakteru ćirilice, Ivić se trudi što je moguće više ograničiti područje slavenske pismenosti (glagoljske i ćiriličke) u Hrvata, pa tako izostavlja iz njega ne samo dubrovačko područje s Pelješcem nego, kada se radi o ćirilici, i središnje hrvatske krajeve (Poljica, Klis, Liku i Kravaru). Zanemaruje i činjenicu da je ćirilica zapravo živjela paralelno s glagoljicom na čitavom hrvatskom području, te joj rane tragove susrećemo i u Istri. Ivić se u tolikoj mjeri trudi da ćirilici odrekne bilo kakav hrvatski značaj da i one Hrvate koji su se njome koristili ne naziva njihovim etničkim imenom, već ih označava kao »katolike na obali«. Šteta je da se znanstvenik takva ugleda ne može osloboditi prošlostoljetnih stega u nastojanju da ćirilicu poistovjeti sa srpsivom (što je, uostalom, i kao hipoteza

neodrživo), te je Hercigonja dobro učinio upozorivši na nastojanja da se znanstveni problemi ispolitiziraju umjesto da se o njima trijezno raspravlja.

Neven Budak

KAČIĆ XVII, SPLIT 1985.

Pod naslovom *Postanak i djelovanje Franjevačke provincije presv. Otkupitelja* (I. Osnivanje i život nove provincije) objavljen je dio radova sa splitskoga skupa 1985. u prigodi 250. obljetnice osnutka (urednik fra Hrvatinić Gašpar Jurčić).

Na području pod turskom vlasti od Jadranskoga mora do Karpatata prostirala se franjevačka Bosna Srebrena, najveća crkvena organizacija u povijesti Hrvata (K. Jurčić). Kada su se nakon rata 1683—1699. njezini dijelovi našli u sastavu triju država, Habsburške Monarhije, Mletačke Republike i Turskoga Carstva, zbog pitanja političke nadređenosti te praktična komuniciranja i uprave došlo je do njezine podjele, i tada su osnovane na području pod mletačkom vlašću Provincija sv. Kaja (1735, poslije Provincija presv. Otkupitelja) a na onome pod habsburškom vlašću Provincija sv. Ivana Kapistranskoga (1757). Južnohrvatska se provincija prostire između Zrmanje i Neretve te Dinarskih planina i Jadranskoga mora.

O razlozima osnutka, teškoćama i prvotnim nesporazumima pišu Andrija Nikić, *Društveno-politički uvjeti podjele Bosne Srebrene* (69—84) i Ignacije Gavran, *Podjele Bosanske provincije u XVIII. stoljeću i Bosna Srebrena* (85—93). Franjo Emanuel Hoško, *Slavonsko-podunavski dio Bosne Srebrene u doba njezinih dviju dioba* (95—125), piše o franjevačkom dušobrižništvu u Slavoniji i Podunavlju prije i nakon dioba te o nekim negativnim posljedicama dioba u izgradnji kulturnoga jedinstva među Hrvatima (npr. u Bačkoj veća povezanost s ugarskom Crkvom, prekid stoljetne povezanosti hrvatske književnosti u Slavoniji i Bosni).

Prvim desetljećem u životu nove provincije pozabavio se Karlo Jurišić, *Franjevačka provincija svetoga Kaja pape i mučenika u Dalmaciji* (127—196). Pisac je priopćio sve relevantne dokumente o osnutku, protumačio ih te opisao unutrašnji život i odnose provincije sa Svetom Stolicom, upravom Franjevačkoga reda, susjednim provincijama i dalmatinskim biskupima.

Središnji je dio zbornika rasprava Josipa Ante Solda *Djelovanje franjevača Provincije presvetoga Otkupitelja kroz 250 godina* (1735—1985), 97—360. Pisac se dotaknuo životnih prilika puka i razlika u njegovu mentalitetu prema krajevima koje je nastavao, pozabavio se brojem i socijalnim podrijetlom fratarsa, društveno-ekonomskim i vjerskim faktorima izbora zvanja te istaknuo dušobrižništvo i povezanost s narodom kao glavne karakteristike njihova djelovanja. U posebnim je poglavljima obradio životne i radne prilike u samostanima i na župama, izgradnju samostana i crkava od skromnih početaka do najvećih građevinskih pothvata nakon drugoga svjetskog rata. Opisao je njegovanje glazbene kulture, franjevački književni i znanstveni rad od prvotnih prosvjetiteljskih nastojanja do modernih znanstvenih prinosa hrvatskoj kulturi (u nizu imena svakako su najpoznatija ona F. Grabovca, A. Kačića Miošića, G. Vinjalića, A. Dorotića, S. Zlatovića, S. Milinovića, I. Markovića, K. Balića, G. Bujasa, K. Kosora). Soldo nije zanemario ni udio franjevača u javnom životu, osobito njihovu ulogu u nastojanju da se sjedine hrvatske zemlje kako potkraj XVIII. st. tako i za hrvatskoga narodnog preporoda u Dalmaciji (npr. A. Dorotić, A. K. Matas, G. Puratić). Obradio je također unutrašnja previranja zbog djelovanja franjevača na župama i zbog njihova načina života te zbog općenitih idejno-vjerskih mijena. Na kraju je priopćio popise franjevačkih generala te provincijala, preminulih i živih članova Provincije do 1985. Soldin rad nije, dakako, iscrpio sve pojedinosti provincijske povijesti, osobito u novije vrijeme, ali je solidan rad i temelj svakoj budućoj njezinoj sintezi.

Ostali su prilozi u zborniku: Zdenko Tomislav Tenšek, *Teološki oslonci duhovnosti fra Ante Antića* (361—377); Bonaventura Duda, *Fra Rafo Kalinić — žrtva svoga svećeništva* (379—387); Krno Prijatelj, *Uz nekoliko slikarskih djela XVII.—XIX. stoljeća u posjedu Provincije presv. Otkupitelja* (389—402); Željko Rapanić, *Doprinos franjevača arheologiji u Hrvatskoj* (403—413; npr. Lujo Marun kao najistaknutiji među njima); Nenad Cambi, *Antička skulptura u arheološkoj zbirci franjevačkog samostana u Sinju* (415—433); Ivan Pederin, *Franjevačka i slobodnozidarska tradicija u ilirizmu. Prilog pitanju početka Preporoda u Hrvata* (435—447); Vicko Kapitanović, *Dva zahtjeva za sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom i Ugarskom* (449—478; donosi u prijevodu i latinskom izvorniku Skromnu predstavku koja se odnosi na novu državu Kraljevstva Dalmacije A. Dorotića i Dopis šibenskoga plemića Kažimira Draganića caru Franji II iz 1797); Julije Grabovac, *Dalmatinski franjevci u hercegovačko-bosanskom ustanku* (1875.—1878.), 479—488; Ivan Ostojčić, *Onomastika šibenskog kraja (II)*, 489—500. Na kraju su kazala zemljopisnih naziva i osobnih imena.

T. Macan

ZBORNİK POREŠTINE 2, Poreč 1987.

God. 1971. objavljen je prvi svezak »Zbornika Poreštine«. Drugi svezak izašao je tek 1987. i to kao rezultat (dijela) znanstvenoga skupa »Poreč i Poreština«, koji je održan u povodu 100-godišnjice osnivanja Zavičajnog muzeja Poreštine i 40. obljetnice oslobođenja toga kraja Istre. Uglavnom su svi referenti predali svoje — najčešće — dopunjene i proširene verzije referata tako da se dobila relativno uspješna i široka slika toga kraja u prošlosti. Tako M. Malez piše o paleontološkim, paleolitičkim i arheozoološkim osobitostima zapadne Istre, K. Buršić-Matijašić o brončanoj dobi na gradinskim naseljima Poreštine, K. Mi-

hović o Poreštini u kontekstu željeznog doba Istre i susjednih kulturnih skupina, M. Šegvić o nekim oblicima romanizacije stanovništva parentinskog agera, Š. Mlakar o rimskim građevinskim kompleksima i interijerima rimskih vila na Poreštini, J. Šašel o etapama u administrativnom razvoju rimskoga grada Parentium, D. Rendić-Miočević o nekim problemima ranokršćanskih spomenika u Poreču; B. Marušić daje kritički osvrt na neka ranosrednjovjekovna nalazišta Poreštine, M. Prelog uvid u srednjovjekovnu izgradnju Poreča, R. Ivančević piše o franjevačkoj crkvi u Poreču kao urbanističkoj, arhitektonskoj i tipološkoj interpretaciji, R. F. Barbalčić o putovima pomorstva Poreča i Poreštine od vremena mletačke prevlasti do naših dana; V. Štoković upozorava na jedan izvještaj iz 1579/80. godine, A. Micalian na protestantsku reformu u porečkoj biskupiji u 16. i 17. stoljeću, N. Šetić na period Napoleonove vlasti (1805—1813), J. Jelinčić na najstarije matične knjige, G. Crnković na administrativno-teritorijalni sistem upravnih i sudbenih oblasti u Istri od 1797. do 1825. godine, B. Stulli na period sredine 19. st., N. Legović na društveno-ekonomske odnose i prilike u poljoprivredi Poreštine od druge polovine 19. st. do drugoga svjetskog rata, J. Basioli na ribarstvo, A. Brajković na gospodarske prilike u porečkom kotaru od 1897. do 1908; H. Buršić govori o ulozi naroda Poreštine u borbi za slobodu i sjedinjenje s maticom zemljom od 1918. do 1945, D. Vlahov o razvoju NOO-a (1943—1945), M. Sobolevski o razvoju JNOF-a 1944—1945, D. Mandić o štampi — »Nove vijesti«, glasilo Propodjela Okružnog JNOF-a za Poreč, T. Crnobori, O odgojno-obrazovnom radu na Poreštini za vrijeme NOB-a i neposredno nakon oslobođenja, Š. Kalčić o društveno-ekonomskom razvoju Poreča i Poreštine poslije oslobođenja (1945—1985), V. Kovačić o poslijeratnom razvoju Zavičajnog muzeja Poreštine u Poreču (1945—1985), J. Miličević o etnografskim značajkama Poreštine, V. Ekl o porečkom annalu od 1961. do 1985. i D. Munić o doprinosu specijalne bibliografije objavljenih povijesnih izvora kao

preduvjetu znanstvenih istraživanja prošlosti Poreča i Poreštine. Zbornik je štampan na 367 stranica, a članci imaju sažetak na stranom jeziku, kao i niz fotografija i skica. Radovi su različite kvalitete — njihova sadržajna vrijednost kreće se od znanstvenoga izvornoga rada pa do popularnog novinskoga sadržaja. Ipak, u cjelini gledajući, zbornik je vrijedan prilog poznavanju povijesti ovoga dijela Istre.

P. Strčić

ADRIAS Zavoda za znanstveni i umjetnički rad JAZU u Splitu, sv. I, 1987.

Velikoj seriji časopisa i zbornika koji izlaze na istočnoj obali Jadrana nedavno se pridružio zbornik »Adrias«. Taj zbornik započeo je 1987. god. edirati Zavod za znanstveni i umjetnički rad JAZU u Splitu (urednik C. Fisković, članovi uredništva: J. Franičević Pločar, V. Ibler, Ž. Jeličić, K. Prijatelj, D. Rendić-Miočević, D. Rudolf i — tajnica — Marica Rismondo-Berket). Zbornik je štampan na 359 stranica te ima i više desetaka slikovnih priloga. U mnoštvu periodike koja se objavljuje na našoj obali Jadranskog mora »Adrias« nastoji naći svoje mjesto, pa je uređen kao (strogo) znanstveni zbornik, ali i revija publicističkih članaka te književnih radova. Većina priloga ipak je znanstvenoga karaktera, s nizom izvornih podataka i sažecima na stranom jeziku. No, svojim vrlo šarolikim sadržajem, koji se kreće od uskih historijskih tema do pozicije, »Adrias« govori da uredništvo još traži pravi put za njega. Evo, imena autora i naslova radova: V. Ibler: »Novo u međunarodnom pravnom poretku na morima i naši interesi«, I. Grabovac: »Utjecaj pomorskopravnih normi na međunarodni multimodalni prijevoz stvari«, M. Rismondo-Berket: »Podaci o pomorskom životu u Splitu od 1494. do 1497. godine«, D. Rudolf: »Gospodarski pojas i pitanja razgraničenja«, S. Vekarić: »Dva primjera spašavanja broda u XVII i XVIII stoljeću u Dubrovniku«, Š. Zu-

panović: »O zabranama lova srdela mrežama srdelarima na Visu kroz stoljeća«, D. Božić-Bužanić: »Anagraf područja Splita s otocima i distrikta Klisa iz 1802. godine«, A. Cvitanić: »Diskriminacija pučana u splitskom srednjovjekovnom pravu«, C. Fisković: »Prilog poznavanju ishrane XVI i XVII stoljeća u Dalmaciji«, I. Perić: »Frane Bulić kao zastupnik u Dalmatinskom saboru i Carevinskom vijeću«, I. Babić: »Renesansni lučni prozori i općinska palača u Trogiru«, D. Kečkemet: »Arhitektura Ivana Meštrovića«, T. Marasović: »Zvonici u graditeljstvu ranog srednjeg vijeka u Dalmaciji«, I. Petricioli: »Nepoznata pomorska karta sjeverne Dalmacije iz XVI stoljeća«, K. Prijatelj: »Portreti Jurja Pavlovića (?) iz Splitskog sjemeništa«, K. Prijatelj: »Pala gospe od Ružarija s bratimima iz dola na Hvaru«, V. Čulinović-Konstantinović: »Odras društvenih odnosa u narodnoj poeziji o otmici nevjeste«, B. Glavičić: »Počeci i razvoj humanizma u Hrvata«, M. Tomasović: »Što je španjolska inkvizicija brisala iz Marulićeve »Institucije?«, I. Mimica: »Epski pjevač i

stvaralac Božo Domnjak«, I. Pederin: »Heinrich von Littrow kao pjesnik pomoraca i njemačke manjine u Hrvatskoj«, V. Rismondo: »U spomen slikaru Vjekoslavu Paraću (1904—1986), S. Diana: »Starac iz Klana«, J. Franičević Pločar: »Čakavske pjesme«, T. Petrasov Marović: »Iz 'Popudmine Epimenidovc'«, Ž. Jeličić: »Smijeh«.

Na našoj obali Jadranskog mora objavljuje se vrlo velik broj zbornika, časopisa i revija, od kojih je većina povijesnoga karaktera. Zbog toga je u prvom broju zbornika »Adrias« očito da će se njegovi urednici morati snažno uhvatiti ukoštac s pitanjem — kako stvoriti sadržajno novi tip zbornika, odnosno časopisa ili revije, koji će umješno pokriti praznine što u tome pogledu još uvijek postoje na našoj obali. Većina je članaka zaista zanimljiva sadržaja, neki će imati i trajniju znanstvenu i kulturnu vrijednost, ali tek će slijedeći svesci dati potpuniju sliku onoga što uredništvo zapravo hoće i želi.

P. Strčić

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS, Zagreb
Ivan KAMPUŠ, Zagreb
Tomislav RAUKAR, Zagreb
Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Ivan KAMPUŠ

LEKTOR I KOREKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Narudžbe šaljite na adresu:

Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1

Cijena ovog broja iznosi 50 d

Izdavanje časopisa sufinancira

Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH